

PUNCTE DE VEDERE • PUNCTE DE VEDERE • PUNCTE DE VEDERE

CUMPĂNA CRITICII

FLORIN FAIFER

C

e s-a schimbat, după revoluția din Decembrie, în amărâta noastră țară, iată un subiect asupra căruia cu greu ajunge-vom la un consens. Românul nu mai este, ca să zic așa, imparțial. Fesenist ori dimpotrivă, gregariot sau lustruindu-se pe sine, «introvertitul» de până mai ieri, captiv al unui spațiu... securizat, și-a cam ieșit din fire, tocmai când se îndulcea cu iluzia că, în fine, s-a regăsit. Și cum să nu-și iasă? «Happening-ul» care l-a agresat o vreme, zi de zi, i-a activat potențele amorțite, iar ambiguitățile din jur îi biciuie mereu simțul critic, simț care, cei drept, se exersează mai mult sub orizontul tulbure al suspiciunii. Vehemența străzii, «pitorescul» unor secvențe parlamentare, sfada din reviste. Un scandalos, sau provocator, sau — de ce nu? — captivant spectacol. Că e vicleim ori dramatică încheștare de patimi (și interese), nici placidul nu are cum să rămână indiferent. «Subtextul», «conotațiile» solicită cu asupra de măsură. Am devenit cu toții, nu fără motive, (hiper) critici.

Era fatal ca, într-o astfel de competiție, teatrul să nu poată, dintr-odată, face față. Afișătorul vâlmășag i-a răpit, un răstimp anume, spectatorii. Pe alocuri, și actorii... Doar criticii, s-ar părea, i-au păstrat o nesmintită fidelitate. De aceea ne-am și gândit să-i aducem puțin la rampă.

Prins de jocul dintre adevăr și mistificare, care dă atîta culoare (atîtea culori...) vieții noastre caragialesc-demonizate, criticul dramatic s-o fi decis cumva să probeze și el vreo mască, să recurgă la vreun machiaj? Nu că l-ar ispiti artificiiile disimulării, însă măcar dintr-o cochetărie jucăușă. Sau, fiindcă trăim o epocă de explozie a veleitarismului, ca să-și dea mai multă importanță. Sau din cine știe ce sentiment de vinovăție. Nu. Impresia mea, și după o repede ochire și la o privire mai stăruitoare, este că personagiul nostru se străduiește (s-a resemnat?) să se înfățișeze cu propria lui fizionomie. Pe unii, gestul îi avantajează. Altor, celor dominați de umori, nu le șade bine. Oricum, se înfiripă și în această nuanțare de expresii un mic spectacol. În exclusivitate, pentru inițiați.

Sînt și critici care, grație firii lor imperturbabile sau și a unui echilibru superior al comprehensiunii, nu par atinși de nevroza contagioasă ce bîntuie presa liberă de coerciții, dar și zburătăcită față de o anume rigoare a conduitei. Vocea lor s-a păstrat aceeași, calmă, lucidă, cîteodată cu o tentă ironică menită a tempera excesul și a semnală devierile de la codul moral al profesiei, fie că e vorba de indecența răsăfăului egoist, de spiritul de șicană ori de bătădăria cu iz de periferie. Și nu-i deloc ușor să menții cumpăna într-o vreme a tuturor descumpănirilor.

De bună seamă, «distribuția» cuprinde temperamente fel de fel. Criticul auster și acela interiorizat stau alături de tipul plătitoric, de expansiv, de nevriscos. Asta este, și altfel nu poate fi. Le putem cere, cu o retorică paradoxal conformistă, să se schimbe? Cum adică, să se schimbe? Să nu mai fie ei înșiși? Să-și modifice stilul percepției, natura reflexivității, timbrul rostirii? Aiasta, cu spusa unui dregător de odinioară, aiasta nu se poate. Nici un farmazon n-ar putea face ca un condei afurisit, cîrcotaș, ursuz să se transforme peste noapte într-o unduioasă, mîngietoare pană. Bonomul nu va fi, decît schimonosindu-se, un dur. Oricît l-ai lua cu binișorul, cîrciogarul va bombăni cu acreala dintotdeauna. Mai pe furis, mai pe față, prețiosul își va privi în oglindă, și miine, ca și ieri, molaticele grații. Intuitivul nu va plonja cu mai multă voluptate în lectura savantelor opuri, după cum studiosul călcînd a erudit va evita cu secretă (sau demonstrativă) înfumurare să se lase în voia capricioaselor intuiții. Și așa mai departe. De unde, atunci, spectaculare metamorfoze?

Ar fi de unde, totuși. I se poate cere condeierului postdecembrist să se scuture de eventuale inerții, să-și învingă inhibițiile, această «cenzură» interioară care-i denaturează reacțiile, să-și reformuleze unele disponibilități. Cu un slogan de articol de fond, să (re) devină, fără teamă și reproș, el însuși. E liber să se manifeste. Însă, firește, cu oarecare frenațiune. Nu-i obligatoriu ca, dacă proliferază teatrul de bulevard, criticul să jui seze impudic printre vocabule în doi peri și aluzii deochate, dedîndu-se zbenguieilor cancaniere. Zvonurile teribiloase, bîrfa excitantă și alte șopîrlisme de culise nu se cade, ar glăsuie un moralist sfătos, să tulbure receptivitatea omului de veghe din stal. Cît despre prejudecăți, nu știu ce să zic. Care instanță hotărâște ce e prejudecată și ce nu? Mă tem că, uneori, acuza să nu fie un alibi pentru frivolitate. Sau pentru o nouă, mai subtilă intoleranță.

Presa, nimeni nu contestă, nu mai e ce-a fost. Slavă Domnului! Că unii o iau razna, că alții se încruntă urît ori își dau poalele peste cap, asta o fi fiind inevitabil și, de altminteri, chiar și asemenea prea energice elanuri colorează în felul lor «peisajul» nostru publicistic. Dispar, sub jocul realității, o seamă de obsesii, însă altele vin în loc și, treptat, se insinuează în scrisul unora niște fixații de care nu prea pot să scape. Destule ca să-ți dai seama «cu cine (nu) votează» fiecare. Regula jocului nu exclude din textul critic această aură a opțiunii. Totul este ca simpatiile sau antipatiile de semn politic să nu frîgă dimensiunea axiologică, să nu conturbe judecata de valoare.

Dacă pînă nu demult critica (la aceea dramatică mă refer) era și ea la nevoie «subversivă», comunicînd printr-o gestulație complice, ritualul ei, acum, nu mai necesită echivocul. Nu i-ar prisosi, în schimb, un filtru pentru «politici» ce stă

să pătrundă, cîteodată abuziv, prin capilarele unor cronici. Un filtru care să oprească, dacă-i cazul, iritante, poluante toxine. Se observă, la unii confrăți, o vehementă cu greu ținută în frîu. La alții, o pornire sarcastică, vădită în șarja pamfletară și în plăcerea de a caricaturiza. Descoperim — mairar în vremea din urmă — și glosări aservite fățiș, cu tot tacîmul, politici de partid. În fond, n-ar fi nici un necaz cu aceste răbufniri, cu aceste nestrunite exteriorizări, dacă nu s-ar isca, ba ici, ba colo, oarecare impulsivități distorsionante. Efectul, în timp, poate fi pierderea credibilității. Subaprecierea, bagatelizarea unor spectacole (în care autorul, regizorul sau vreun actor nu-i sînt criticului, din pricini în afara artei, pe plac), iar, pe de altă parte, supralicitaarea nemotivată a unor oferte scenice bulversează reperele și produc derută. Exact acum, cînd valorile tind să se reazeze. Și cine să le rostuiască dacă nu, expunîndu-se felurilor ingratitudinilor, criticul, fără de care nu se poate?

La drept vorbind, o stare de vigilență există. O vigilență de rond de seară. Nu rareori, în tonuri apăsate. Cîte un text (prost) de... multe parale declanșează verva malițioasă a cronicarului, bucuros să dea un recital de agerime și umor. Și totuși, sînt semne că balanța s-a dereglat. De pildă — n-au decît să-mi sară în cap iacobinii revizuirilor —, în cîntărirea piesei românești. E de **bon ton**, care va să zică, să strîmbăm din nas. S-o tratăm cu semeață desconsiderare. Snobism o fi la mijloc, ingenuitate sau ifos cosmopolit, entuziasmul (justificat mai mult sau mai puțin — invoc aici pe intangibilul Havel, care, cu **Garden party**, pe mine unul m-a dezamăgit) generat de anumite scrieri (străine) în vogă riscă să împingă în umbră deasă creația autohtonă. Pe de altă parte, aroganța unor critici literari față de literatura noastră dramatică îl obligă pe cronicarul teatral să se ferească de a fi, și dînsul, în evaluările lui un moftangiu. În rest, relativizarea, diversificarea criteriilor nu înseamnă cîtuși de puțin să se facă rabat autorilor (dramaturgi, regizori) fragili valoric doar pentru faptul că, să spunem, au statut de disidenți ori activează în exil. Exigența să fie una pentru toți, iar dreapta măsură să nu lipsească din orice reevaluări, recuperări, reconsiderări. Săritul peste cal se poate dovedi, pentru **zoon kritikon**, aproape la fel de contraproductiv ca și cantonarea în rutină. E, în primul rînd, o chestiune de bun-simț.

Schimbarea la față a criticului este o temă, din fericire, scutită de dramatism. Nu s-au săvîrșit, în anii comunismului opresant, blamabile demisii. A funcționat, numai, indispensabila strategie a adaptării, politichia admisibilă a rezistenței, a opoziției inaparente. Dacă își îngăduie în sfîrșit a juca deschis, dînd cărțile pe față, iar «masca» impenetrabilă, disimulantă nu-i este de nici o trebuință, nimic nu-l împiedică pe criticul nostru să-și afirme o cît mai convinsă, ferită de complexe in-

vestire de personalitate. Nu mă gândesc o clipă să neg spiritul de breaslă (termen prizat de unii și alții) și îmi face plăcere să constat prietenia ce leagă o bună parte a acestor oameni de teatru. Dar «regruparea» lor mă interesează mai puțin. Solidaritatea e un concept (de... front) mai degrabă afectiv, ce tinde să teșească relieful individualității. Îmi inspiră mai multă încredere singurătatea cronicarului care, evitând seducțiile lejerității și reprimându-și pofta de răfuiei sterile, își cultivă cu «sistemă» discursul, modulându-și **vocea** în așa fel încât să nu se confunde cu a altuia. În slobodă exprimare impresionistă sau cu strictețea pretinsă de instrumentația modernă, această voce cuvine-se să se audă cât mai distinct. Fără o autoritate recunoscută, dobândită în chip firesc, nu forțată prin gomă și excentricități, exercițiul critic, se înțelege de la sine, își pierde din eficiență. Din — atât cât o are — puterea de înfrunire. Nu vârsta importă aici (mai curând, contează accesul într-o gazetă de București), ci onestitatea dublată de farmec. Poți să fii tânăr — și inșipid, cu desăvârșire nul ca expresivitate. Poți fi toabă de carte, dar, în lipsa talentului, a unui șarm, fie și discret, impactul asupra «andrisantului» va fi unul destul de oarecare. Tehnicismul poate fi suportat în studii (apropos, se elaborează puține studii, sintezele nu se prea îndesesc, polemicele au sămânțe de scandal, iar disputele de idei sînt sublime, dar...), însă, plasat fără discernămint în cronici și articole, duce la o nouă limbă de lemn. Un lemn, e adevărat, cu fibra mai lucioasă. Și impresionismul boem poate luneca, nimic de zis, în ușurătate și cabotinerii. Zăbovirea în teoretic frustrează îndeobște pe «practicienii» teatrului. Dar nici debitul frust, precar în informație culturală, nu trage greu în terezie. Între text și spectacol, criticul e ținut să păstreze, în analizele lui, un mlădios echilibru. Privilegiul său (și datoria, totodată) este acela al buneii cămpăniri.

Și al unei iubiri fără iubire. Fără, adică, acele slăbiciuni ce moleșesc nervul dissociativ. Nici spiritul de familie, care glazurează unele cronici, nu încurajează demnitatea verdictului. Dacă mulți dintre actorii noștri de elită s-au manierizat, o vină au și criticii, intimidăți de personalitatea cutărui maestru, de palmaresul altuia, trăind și ei, în toiul eluziunilor, beatitudinea unor glorificări. Chiar tot ce înfăptuiește în scenă Gh. Dinică, de atâtea stagioni încoace, o fi perfect? Sint probleme și cu emisia, lui vocală, care îi impurifică exprimarea. Nu-mi amintesc să fi întâlnit, de-a lungul anilor, formulate rezerve asupra monotoniei (predispuse la nuanțe...) unor prestații ale lui Radu Beligan, asupra prețiozității ușor didactice a recitalurilor Leopoldinei Bălanuș și așa mai departe. Nu insist. E o temă pentru un alt articol.

Așadar, nici opinii din vârful buzelor, nici aprecieri în silă — dar nici risipă de elogi. Aș putea să înșir, la repezeală, sumedenie de nume de actori blagosloviți cu superlative care, uimindu-i și pe ei, îi propulsau subit printre cei mari. Însă, vai, mari sînt doar cițiva. Dacă nu accep-

tăm această realitate, ne pîndește, și aici, inflația. Iar de la euforie la confuzionism nu-i decît un pas.

Criticul, care, într-o specifică armonie a contrariilor, este deopotrivă un fidel și un independent, devotat și cîrtitor, înțelegător și aspru, nu poate fi, nu trebuie să fie, purtătorul de cuvînt al nimănui. Prin urmare, nici al unui regizor sau al altuia, cum și-o doresc unii. Dar anumite afinități (și nu în ultimul rînd, de generație) lucrează în sensul unor mai fine interferări de viziune. Păstrez în minte pagini admirabile inspirate de montările extraordinare ale anilor '60. Poate că unii tineri regizori s-au format și prin asimilarea unor asemenea exegeze, după cum și cronicarii avură de învățat din complexitatea și rafinamentul atîtor creații scenice. Era o incitantă partidă de subtilitate în detectarea acelor «mesaje» strecurate într-o rețea de aluzii, încifrate în alegorii virtual explozive. Nu cred, fiindcă veni vorba, că teatrul aluziv, alegorizant, cu «schepsis» va dispărea cu una-cu două. Cum nu ne ducem traiul în cea mai bună dintre lumile posibile, iar ambiguitățile, nu mă îndoiesc, au să persiste, nu întrevăd o bruscă ruptură de un sistem de coduri care poate că nu și-au epuizat valențele. Se va produce, însă, o redistribuire de accente.

Auzim mereu, intonat cînd cu deprimare, cînd cu minie, refrenul că, după Decembrie, nimic nu s-a schimbat. Este și nu este așa. Dar, asta-i o altă poveste. Aș prelua, însă, adaptîndu-l discuției noastre, semnul de întrebare. În critica dramatică, s-au petrecut schimbări în lunile din urmă? Întrebare delicată. Încerc să răspund: în ton și în limbaj («liberalizat», la cîte unii, peste măsură). Vocile pe care le cunoaștem de ani și ani sună convingător, în gama unui discurs glisînd între duritate și catifelare. Verbul de autoritate liniștită, stilat, cumpănit, topind granule de sare atică, al lui Valentin Silvestru. Sobrietatea de inflexiune dialectică, ascunzînd spirituale «capcane», a lui Dumitru Solomon. Sagacitatea, în prismă categorială, a lui Mircea Ghițulescu. Eseiismul de bibliotecă al lui Marian Popescu, preferînd supleții un vădit orgolios recurs la conceptual. Vitalitatea, debordînd în umor suculent, dar și în brutalități inutile, a lui Victor Parhon. Luciditatea ponderată a Cristinei Dumitrescu, luciditatea amăruie a lui Alice Georgescu, luciditatea pasională a Mirunei Ionescu, luciditatea severă a Irinei Coroiu, luciditatea nervoasă a Mirunei Runcan, luciditatea senină a Ludmilei Patlanjoglu. Pasiunea instruită a Nataliei Stancu. Franchețea, cu o undă (uneori, nesupravegheată) de nonconformism, a Ilenei Lucaci. Dicționa de coloratură personală a lui Ion Calion. Limpezimea și corectitudinea punctelor de vedere din cronicile întotdeauna la obiect semnate de Ștefan Oprea. Temeinica și impecabila seriozitate, cînd și cînd luminată de un zîmbet hîtru, a comentariilor atent «gospodărite» de Const. Paiu. Mi-ar fi plăcut să mă întrezesc acestei trupe. Să nu-l uit, dintre cei afirmați în ultima vreme, pe Victor Scoradeș, care «vine» tare, pe un culoar numai al lui.

Se produc, în «spectacolul de reviste», și incidente care te indispun. O hiperstridență este agresivitatea, cu drodiile-i fermentînd în plăcerea fîlnoasă de a jigni. E o maladie supărătoare, molipsind pe cine nu te aștepți. Nu i-a ocolit nici pe cronicarii teatrali (exemple, poate altă dată). Vanități, ranchiune, nădufuri. De aici, cîte o grosolanie, un sfîch, o lovitură sub centură. Nu e o consolare că se înțîmplă și la alte case... mai mari. De-un par egzemplu, în tabăra (taberele!) criticii literare. O rubedenie infatuată și plină de un dispreț cîteodată ciocoiesc față de surioara pe care o tratează ca pe cenușareasă.

Aș vrea să uit, dar nu cred c-am să pot, tirul de epitete distrugătoare lansat cu morgă de doi încă tineri, și remarcabili, esești. Mă gîndeam dezolat, citindu-le «pamfletele», ce forță negativă poate avea prejudecata. Mai cu seamă atunci cînd se combină cu necunoașterea. (Printre criticii dramatici «desființați» la repezeală figura, închipuiți-vă, și bietul Dinu Kivu! Atacatorul habar nu avea că «victima» nu mai e în viață. Întristător!). Ceea ce ei, acești judecători de circumstanță, nu cunosc — nici nu există! Un foarte bun poet, probabil însă nu prea dus la teatru, făcea praf în cîteva fraze îngîmfate, de o suficiență cu moș, segmente întregi din dramaturgia noastră. Și, zău, nu-i stătea bine deloc în această postură de ins rare-tot, care vorbește ca să se afle în treabă. Dar, gura lumii (literare), slobodă...

Cît despre relația dintre critic și dramaturg, ea este acum și mai aspră și, uneori, piezișă. La drept vorbind, franchețea, chiar în manieră dură, nu ar avea de ce să strice — dar mă tem că, sub unele condeie puse pe arțag, patima negațiunii își cam inventează obiectul. De aici, împoncișări și spuneri care pot răni, excomunicări, pe baza unor aprecieri pripite, acreală și venin, la unii, infatuare și agresivitate, la alții. Intoleranță... Principiile afișate zgomotos pot să ascundă și oarecare interese, sentimente, atinse de morbul întăritării, își scutură corola de nuanțe, subiectivisme, bolborosind, încețoșează, în chismismul lor nu tocmai benign, un climat oricum marcat de tensiuni.

De fapt, sînd strîmb și judecînd drept, nu e nefertatul chiar atât de negru. Încet, încet, lucrurile par să se limezească, să se (re)aranjeze. Criza își modifică semnul. Așa și trebuie. Calmul, nu furia, decide în ultimă... instanță. O temperanță care, însă, să nu potolească nicidecum înfrigurarea căutării, în așteptarea clipei cînd va prinde să vibreze mlădioasa nuielușă de alun. Energiile comentatorului, puse mereu la încercare de asaltul atîtor ingratitudini, e păcat să se irosească în micul scandal al marilor vanități. Cel mai neiuibit dintre oamenii de teatru cată să-și facă, în cuget senin și consecvent cu sine, rondul, semnalînd, din folioli de orcheștră, orice spectacol hărăzit neuitării și pîndind, ca lector de cursă lungă, ivirea aceluia text unde scînteia-vor, într-o zi de grafie, semnele capodoperei. Cu o sintagmă de hispanică obîrșie, ar fi, pentru criticul nostru, un **punct de onoare**.